

UOT 792.03

ƏLƏKBƏR QASIMOV

ƏBDÜRRƏHİM BƏY HAQVERDİYEVİN PYESLƏRİ NAXÇIVAN SƏHNƏSİNDƏ

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli yazıçısı və ictimai xadimi, milli dramaturgiyanın təşəkkülü və inkişafında müstəsna xidmətləri olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin Naxçıvanla əlaqələri araşdırılmışdır. Burada hələ XIX əsrin sonlarında böyük dramaturqun naxçıvanlı ziyalılarla dostluq əlaqələrindən bəhs edilir. Müəllifin öz arzusu ilə pyeslərindən birinin Naxçıvan səhnəsində tamaşaya qoyulmasından söz açılır, onu hazırlayanların adları qeyd olunur.

Daha sonra XX əsrin əvvəllərində artıq formalaşmış Naxçıvan teatrında Ə.Haqverdiyevin tamaşaya qoyulan pyesləri tədqiqat nəticəsində xronoloji qaydada təqdim olunmaqla onların yaradıcı heyətləri barədə də məlumat verilir. O cümlədən sovet hakimiyyəti illərində də Naxçıvan Dövlət Dram Teatrı tərəfindən Haqverdiyev dramaturgiyasına vaxtaşırı müraciət olunması geniş işıqlandırılır. Bu dövrün müxtəlif vaxtlarında – 1920-1950-ci illərdə ayrı-ayrı rejissorlar tərəfindən dramaturqun pyeslərinə quruluş verilməsindən söhbət açılır. Bu tamaşaların quruluşçu rəssamları, musiqi tərtibçiləri və həmin əsərlərdəki obrazları canlandırmış aktyorlar haqqında müfəssəl danışılır. Həmin tamaşalardan bir neçəsi geniş təhlil olunur.

Həmçinin məqalədə Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev dramaturgiyasının Naxçıvan teatrının formalaşmasında və inkişafında müstəsna rolu və əhəmiyyəti də xüsusi vurğulanır.

Açar sözlər: *Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Naxçıvan teatri, tamaşa, rejissor, rəssam, aktyor.*

Azərbaycan ədəbiyyatı və milli teatr tariximizdə özünəməxsus yeri və çəkisi olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev görkəmli yazıçı-dramaturq olmaqla yanaşı, həm də bir rejissor, dirijor, mühərrir, tərcüməçi və ədəbiyyatşünas kimi tanınmışdır. “Ə.Haqverdiyev öz pyesləri ilə Azərbaycan teatrının repertuarını zənginləşdirməklə kifayətlənməmiş, rejissorluqla məşğul olmuş, aktyorların ideya-sənətkarlıq inkişafında dramaturq-müəllim kimi fəaliyyət göstərmişdir; eyni zamanda o, rus, Qərbi Avropa və b. xalqların ədəbiyyatından bir sıra qiymətli tərcümələr hazırlamışdır” [4, s. 64].

O, Rusiyada – Sankt-Peterburq Yol Mühəndisləri İnstitutunda təhsil aldığı illərdə buradakı Aleksandrinski Teatrının daimi tamaşaçılarından biri olmuş, bu qədim sənət ocağının rəngarəng tamaşalarını müntəzəm, böyük maraq və diqqətlə seyr etməklə yanaşı, onun zəngin yaradıcılıq irsini, ümumilikdə teatr sənətinin xüsusiyyətlərini, əsasən də rejissor və aktyor işinin incəliklərini dərinlən mənimsəmişdi.

Milli teatrımızın ilk xadimlərindən biri olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin səhnə fədailiyini sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor, respublikanın əməkdar incəsənət xadimi İlham Rəhimli belə dəyərləndirmişdir: “Gözəl ziyalı, böyük mədəniyyət fədaisi, nasir və dramaturq Əbdürrəhim bəy 1901-ci ildə Bakıya gəldi... Əbdürrəhim bəyin ilk, ən böyük xidməti o oldu ki, mövcudluğu çox az hiss edilən teatr həvəskarlarını dəstə-truppa şəklində cəmləşdirə və müəyyən məqsədyönlü iş qura bildi... Dəstə afişalarda, mətbuatda əsasən “Bakı müsəlman dram truppası” adlanırdı. Dramaturqun özü bu dəstənin, başqa sözlə desək, truppanın baş rejissoru funksiyasını icra etməyə başladı, Əbdürrəhim bəy dörd il sərəsər bu truppa rəhbərlik etdi və əslində milli teatrda ilk baş rejissor kimi tarixə düşdü” [6, s. 47].

Ə.Haqverdiyev müasirlərindən özünün nəzəri biliyi ilə də fərqlənmişdir. O, uzun illər dramaturgiya problemlərinin və teatr tarixinin tədqiqilə də məşğul olaraq bu barədə xeyli miqdarda qeydlər və xatirələr yazmışdır.

“Haqverdiyevin Şekspir, Molyer, Şiller, Qoqol, Ostrovski, hətta Avropa simvolist dramaturqlarının əsərlərilə yaxından tanış olduğu bizə bəllidir. Bu tanışlıq, şübhəsiz, nəticəsiz qalmamışdır... Lakin bu xarici təsirlərə baxmayaraq, Haqverdiyev Azərbaycan dramaturgiyasının sınılanmış ənənələrinə əsaslanmış, dramaturgiyada öz fərdi üslubunu yarada bilmişdir. Onun fərdi üslubunu həm mövzularında, həm dramaturji vasitələrində, həm də bir sıra bədii ifadə xüsusiyyətlərində görmək mümkündür” yazan görkəmli ədəbiyyatşünas, professor Əli Sultanlı onu da məxsusi qeyd edir ki, Haqverdiyev başlıca olaraq mövzularını mülkədar həyatından almışdır [8, s. 245].

Beləliklə, Ə.Haqverdiyevin pyesləri, xüsusən də faciələri Azərbaycan teatrının, həmçinin onun ikinci qocaman qolu olan Naxçıvan teatrının təşəkkülü, formalaşması və inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bu dramaturgiyanın səhnə təcəssümündə böyük bir rejissor, aktyor və rəssam nəslə yetişib püxtələşmişdir.

XIX əsrin 80-ci illərində pərvəriş tapan Naxçıvan teatrının Ə.Haqverdiyev dramaturgiyası ilə ilk tanışlığı 1899-cu ilə təsadüf etmişdir. Məhz bu ildə, hələ sonuncu kursda təhsil alan Əbdürrəhim bəy “Dağılan tifaq” faciəsinin bir nüsxəsini Sankt-Peterburqdan Naxçıvana, dostu Qurbanəli Şərifova göndərmiş. Q.Şərifov həmin pyeslə Naxçıvan teatrının artıq formalaşmış yaradıcı heyətini tanış edir. Əsəri səhnəyə qoymağı Moskva Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmiş Fərəcullah Şeyxov öz öhdəsinə götürür. Bu işdə qardaşı Nəsrullah da ona yaxından kömək edir. Bu tamaşada əsas rolları Ələkbər Süleymanov (Nəcəf bəy) və Əbülqasım Sultanov (Sona xanım) oynayıblar.

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Naxçıvan teatrının truppası yeni teatr həvəskarları ilə formalaşmaqda davam edir. Bu dövrdə kollektivə Böyük xan Naxçıvanski rəhbərlik etmişdir. Onun təşəbbüsü ilə 1907-ci ilin payızında Ə.Haqverdiyev dramaturgiyasına yenidən müraciət olunaraq onun “Bəxtsiz cavan” faciəsinin məşqlərinə başlanılır. Məhz onun quruluşunda hazırlanan bu tamaşa həmin il noyabr ayının 20-də təhvil verilmişdir.

1909-cu ildə öz truppası ilə İrəvanda qastrolda olan dahi teatr fədaisi Hüseyn Ərəblinski oradan dönüşdə Naxçıvana gəlir. Onların qastrol repertuarında olan tamaşalar burada da göstərilir. “Bəxtsiz cavan” göstərilərkən onun naxçıvanlılar tərəfindən də hazırlandığını bildiyindən Ərəblinski həmin tamaşadakı epizodik rollara yerli aktyorları da cəlb edir. Ümumiyyətlə, o zaman H.Ərəblinskinin bir müddət Naxçıvanda olması yerli aktyorlarda böyük ruh yüksəkliyi yaratmaqla onlarda səhnəyə sonsuz sevgi hissini daha da coşdurmuş, Naxçıvan Teatrının fəaliyyətində əsaslı dönüş yaradıb onun yeni bir yaradıcılıq mərhələsinə qədəm qoymasına rəvac vermişdir.

“Azərbaycan Teatrının Salmaməsi” ikicildliyinin birinci cildində – “1912-ci il” bölməsində belə bir qeyd vardır: “2 mart, Naxçıvan. Bu yaxınlarda Z.Hacıbəyovun “Evliyə subay” operettası və Böyük xan Naxçıvanskinin nəzarəti altında “Dağılan tifaq” oynanacaqdır”. “Daha sonra qeyd olunur: “7 mart, Naxçıvan. Hüseyn xan Naxçıvanskinin evində yerli həvəskarlar tərəfindən “Dağılan tifaq” oynanmışdır. Nəcəf bəy – Böyük xan.” [1, s. 283].

Buradan bəlli olur ki, 1912-ci ilin əvvəlindən Böyük xan Naxçıvanski “Dağılan tifaq”ı yeni quruluşda hazırlamış və Hüseyn xan Naxçıvanskinin evində oynanılan tamaşada özü də baş rolunu ifa etmişdir.

“Bəxtsiz cavan” da 1912-ci ilin əvvəllərindən Naxçıvan teatrında tamamilə yeni quruluşda hazırlanmağa başlandı. Qeyd etmək yerinə düşər ki, həmin vaxt Tiflisdə təhsil alan və qış tətilinə gələn Bəhrüz Kəngərli “Bəxtsiz cavan” tamaşası üçün arxa pərdədə böyük bir

mənzərə çəkməklə və səhnədə ayrı-ayrı məkanlar üçün əşyalara müəyyən tərtibat verməklə bu sənət ocağının ilk rəssamı kimi öz adını Azərbaycan teatrının salnaməsinə yazmış oldu.

Aprel ayının 22-də Rza Təhmasibin quruluşunda göstərilən “Bəxtsiz cavan” tamaşası böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Cəmi iki il sonra kollektiv Ə.Haqverdiyevin daha bir əsərinin – “Ac həriflər”in də uğurlu tamaşasını hazırlamışdır.

1916-cı ildə isə Naxçıvan Teatrı Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin ardarda iki əsərini tamaşaya qoymağa müvəffəq olmuşdur. 1915-ci ildən Naxçıvan teatrına rəhbərlik edən görkəmli teatr xadimlərindən biri Rza Təhmasib (sonralar respublikanın xalq artisti, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, professor) C.Məmmədquluzadənin “Ölülər” tragikomediyasına elə həmin ildə, məhz Naxçıvanda ilk səhnə həyatı verdikdən sonra, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Pəri cadu” əsərini hazırlayıb.

1915-ci ildə təhsilini başa vurub doğma şəhərinə qayıdan gənc Bəhrüz Kəngərli də həmin ildə burada “Ölülər” tamaşası ilə daimi fəaliyyətinə başlamış və növbəti işi kimi “Pəri cadu” tamaşasının da tərtibatçı rəssamı olmuşdur. “Kəngərli teatr dekorasiya tərtibatı sənətində də boyakarlıqda olduğu kimi, əsl realist rəssam olmuş, həyat hadisələrinin təbii və inandırıcı əks etdirilməsinə çalışmışdır. Realist rəssam eyni zamanda geniş yaradıcılıq fantaziyasına malik idi. Bu cəhətdən onun “Pəri cadu” əsərinə (tamaşasına – Ə.Q.) verdiyi səhnə tərtibatı – dekorasiyalar, geyim eskizləri, və yaratdığı tipajlar olduqca maraqlıdır. Bu tamaşaya verəcəyi səhnə tərtibatını hazırlamaq üçün yaradıcılıq axtarışları apararkən rəssam öz fikrini belə izah edirdi: “Mən elə edəcəyəm ki, Xızır göydən yerə ensin. O, həmişə xeyir və yaxşılığı təmsil etdiyindən, başdan ayağa qədər insana xoş təsir göstərən ağ rəngdə, ağ ayaqqabıda olacaqdır. Çünki ağ rəng qüdsiyyəti təmsil edir. Onun ətrafında rəngarəng çiçəklər, yaşıl ağaclar və gözəl təbii mənzərələr yaradacağam. Əksinə, Şamama cadunu isə yerdən çıxaracağam. O, qorxunc və qara paltarda olacaqdır. Onun üzünün rəngi də qara olacaqdır. Ətrafında insanı kədərləndirəcək mənzərələr yaradacağam” [5, s. 24].

1915-ci ilin sonlarından məşqlərinə başlanılan “Pəri cadu”nun ilk tamaşası 1916-cı ilin əvvəllərinə təsadüf etmişdir. İlin mart-aprel aylarında isə kollektiv böyük dramaturqun “Dağılan tifaq” faciəsinə yeni səhnə həyatı vermişdir.

Aprel ayının 28-də göstərilən “Dağılan tifaq”ın da quruluşçu rejissoru R.Təhmasib, rəssamı B.Kəngərli olmuşdur. Tamaşada əsas rolları Rza Təhmasib (Nəcəf bəy), Əli Xəlilov (Həməzə bəy), Rza İsfəndiyarlı (Süleyman bəy), Muxtar Nəsirov (Sona), Heydər Muradov (Pəri) və Həsən Səfərli (Məşədi Cəfər) ifa etmişlər.

Naxçıvan teatrı 1917-ci ilin aprel ayında yaradılan “El güzgüsü” cəmiyyətinin nəzdində fəaliyyətini davam etdirmiş və cəmiyyətin yaradılması münasibətilə “Ölülər” tamaşasını bərpa edib həmin ayın sonunda göstərmişdir. Tamaşanın quruluşu və səhnə tərtibatı olduğu kimi saxlanılmış, baş rollardan (R.Təhmasib – Kefli İsgəndər, Ə.Qəmküsar – Şeyx Nəsrullah) başqa digər rolların iştirakçıları arasında müəyyən dəyişiklik edilmişdir.

“Ölülər” göstərildikdən sonra kollektiv Ə.Haqverdiyevin “Bəxtsiz cavan” faciəsinə hazırlamağa başlayır. Quruluşçu rejissoru R.Təhmasib, rəssamı B.Kəngərli olan bu tamaşa ilk dəfə olaraq musiqi parçaları ilə müşayiət olunmuşdur. Musiqi tərtibçisi Heydər Təhməzbəyov idi. Burada vurğulamaq yerinə düşər ki, R.Təhmasibin əmisi oğlu olan H.Təhməzbəyov uzun illər Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının musiqi hissə müdiri vəzifəsində işləmiş, bir sıra opera və operettalara dirijorluq etmişdir.

Elə həmin il may ayının 18-də, “El güzgüsü”ndə göstərilmiş “Bəxtsiz cavan”ın ilk tamaşasında əsas rollarda Rza Təhmasib (Fərhad), Əli Xəlilov (Hacı Səməd ağa), Muxtar Nəsirov

(Mehri), Rza İsfəndiyarlı (Mirzə Qoşunəli), Teymur Qasımov (Kərbalayı Bəndəli), Həsən Səfərli (Musa bəy), Heydər Muradov (Çingiz bəy), Əli Talıbov (Dustaq), Heydər Məmmədov və Əkbər Abbasov (kəndlilər) iştirak etmişlər.

Burda bir maraqlı faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, Rza Təhmasibin Bakıya, Azərbaycan Dövlət Dram Teatrına qəbul olunmasında Ə.Haqqverdiyevin böyük rolu olmuşdur. Bu hadisəni görkəmli teatrşünas və ictimai xadim, professor Cəfər Cəfərov xalq artistinin 70 illik yubiley gecəsindəki məruzəsində də məxsusi vurğulamışdır: "...Qocaman sənət xadimi Rza Təhmasib doğrudan da böyük istedad və seçmə bir sənətkardır... Naxçıvanın qaranlıq mühitində meydana çıxan Təhmasib hələ kiçik yaşlarından, təxminən 12-13 yaşından öz yolunu və əqidəsini teatrda görmüş. Bu yolun necə dəyərlər, zəvvarı olmuşdur... Naxçıvanda rejissor olduğu "Ölülər" tamaşasında İsgəndər rolunda diqqəti cəlb etmiş və sonralar, sovet hakimiyyətinin ilk illərində, Əbdürrəhim bəy Haqqverdiyevin zəmanətilə Azərbaycan Dövlət Teatrına qəbul edilmişdir" [2, s. 150].

1920-ci ilin iyul ayında Naxçıvanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra teatrın da repertuar siyasəti nəzarətə götürülür və kollektivdə bir sıra dəyişikliklər baş verir. Naxçıvan teatrının ilk və ən uzunmüddətli direktoru olmuş Əli Xəlilov (sonralar muxtar respublikanın əməkdar artisti) yazmışdır ki: "1920-ci il avqustun 24-dən etibarən yeni teatr kollektivi fəaliyyətə başladı və biz ilk dəfə Ə.Haqqverdiyevin "Bəxtsiz cavan" pyesini tamaşaya qoyduq [3, s. 44].

1931-ci il mart ayının 27-də, Bakıda məşhur aktyor Sidqi Ruhullanın səhnə fəaliyyətinin 25 illiyi münasibətilə təntənəli yubiley gecəsi keçirildi. "Yubileydən sonra Sidqi Ruhulla Naxçıvan teatrına rejissor dəvət edildi və bir müddət sonra həm də kollektivin direktoru təyin olundu. Azərbaycan səhnəsinin görkəmli xadimi 1931-ci ilin aprelindən 1933-cü ilin iyununa kimi kollektivin yaradıcılıq imkanlarını, teatr tamaşalarının bədii səviyyəsini qaldırmaq üçün səmərəli və faydalı əmək sərf etmişdir" [9, s. 21].

Naxçıvan teatrında milli, həmçinin rus və Avropa dramaturgiyasının ən yaxşı nümunələrinə quruluş verən S.Ruhulla Ə.Haqqverdiyevin "Dağılan tifaq" faciəsini də tamaşaya qoymuşdur. Sovet dövründə, Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında ilk dəfə hazırlanan "Dağılan tifaq" tamaşasının quruluşçu rəssamı Adil Qazıyev, ikinci rəssamı Nağı Nağıyev, musiqi tərtibçisi Adil Kəngərli olmuşdur. Quruluşçu rejissor tərəfindən rollar belə bölünmüşdü:

Nəcəf bəy – Sidqi Ruhulla, Süleyman bəy – Nəcəf Tağızadə, Sona xanım – Zina Budaqova, Səlim bəy – Məmmədhüseyn Təhmasib, Həmzə bəy – Kazım Şeyxov, Pəri xanım – Telli Əkbərova, Mirzə Bayram – Əyyub Haqqverdiyev, Aslan bəy – Seyid Səbri, Məşədi Cəfər – Əli Xəlilov, Nazlı – Məhbubə Məmmədova, Cavad – Rza İsfəndiyarlı, ovçular – Ağabala Məmmədov və Əşrəf Rüstəmov. 1932-ci ildə hazırlanmış "Dağılan tifaq" faciəsinin ilk tamaşası sentyabrın 21-də olmuş və rəğbətlə qarşılanmışdır.

1937-ci ildə Gəncədən Naxçıvana gələn və bu müddətdə istedadlı bir aktyor kimi tanınan İbrahim Həmzəyev həmin vaxtdan ömrünün sonuna kimi sənət taleyini bu şəhərlə, onun qocaman teatri ilə bağlayır. Burada aparıcı aktyor kimi fəaliyyətə başlasa da, sonralar rejissorluq edərək baş rejissor və direktor vəzifələrində də işləmiş, uzun illər bu kollektivə rəhbərlik edərək Azərbaycanın müqtədir aktyorları sırasında özünəməxsus yer tutmuş, xalq artisti fəxri adına layiq görülmüşdür.

1940-cı ildən bir neçə tamaşaya quruluş vermiş İ.Həmzəyevin üçüncü müstəqil rejissor işi məhz Əbdürrəhim bəy Haqqverdiyevin "Pəri cadu" əsəri olmuşdur. Tamaşanın rəssamı Rəcəb Rəcəbov, musiqi tərtibçisi Ənvər Hüseynov, rejissor assistenti Xədicə Qazıyeva idi.

O dövrün mətbuatının da qeyd etdiyi kimi “İbrahim Həməzəyevin quruluşunda “Pəri cadu” əvvəlki səhnə yozumlarından fərqlənirdi. Quruluşçu rejissor “nəfsi-əmmarənin”, tama-hın, səadəti xəyallarda axtarmağın, insanın şəhvet ehtiraslarına qul olmasının faciələrini dramatik konfliktin mərkəzinə çəkmişdi. Tamaşada Pəri, əcinnələr, İblis, Şamama cadu kimi obrazların səhnə təfsirində həm real, həm rəmzi, həm də romantik-psixoloji ifadə vasitələrindən istifadə edilmişdi. Bu, dramın həyatiliyini və dramaturqun təbliğ etdiyi ideyaların bəşəriliyini qüvvətləndirmişdi “ [7, s. 123].

Tamaşada Qurban rolunda Səməd Mövləvi, Hafizə rolunda Firuzə Əlixanova və Telli Əkbərova, Pəri rolunda Rüksarə Ağayeva, Səlimə rolunda Xədicə Qazıyeva, İblis rolunda Əyyub Haqverdiyev, Əmrah rolunda Abbas Quliyev (sonralar Sovet İttifaqı Qəhrəmanı) çıxış etmişdilər.

Digər rolları Mirhəsən Mirişli, Məmməd Həsənov, Kazım Hüseynov, Rza Tumbullu, Lüsya Əlixanova, Nadir Rzayev, Əliheydər Həsənzadə, Əziz Hüseynov, Tələt Nəcəfov və Yusif Haqverdiyev ifa etmişlər. 1940-cı il dekabr ayının 11-də “Pəri cadu”nun ilk tamaşası olmuşdur.

1941-ci ilin iyununda Böyük Vətən Müharibəsinin başlaması səbəbindən Naxçıvan teatrından da cəbhəyə getmiş 15 nəfərin təxminən yarısının aktyor olmasından truppa əsaslı boşluq yaranmışdı. Bu boşluğu aradan qaldırmaq məqsədilə bir neçə tamaşanın yeni quruluşda hazırlanması zərurəti yaranmışdı. Belə tamaşalardan biri də “Pəri cadu” idi.

İlk tamaşasından bir il keçəndən sonra, 1942-ci ilin dekabrından teatr Səməd Mövləvinin rejissorluğu ilə yeni quruluşda “Pəri cadu” üzərində iş başladı. Tamaşanın rəssamı Əyyub Hüseynov, musiqi tərtibçisi Ənvər Hüseynov, rejissor assistenti Rüksarə Ağayeva idi.

Baş rollarda Firuzə Əlixanova (Hafizə), Ağarza Rzayev (Qurban), Rüksarə Ağayeva (Pəri), əsas rollarda Əziz Hüseynov (İblis), Telli Əkbərova (Şamama cadu), Məhbubə Məmmədova (Zərnigar), Kazım Hüseynov (Əmrah), Xədicə Qazıyeva (Səlimə), digər rollarda Rza İsfəndiyarlı (Sayad), Səməd Mövləvi (Niyaz), Ağalar Əliyev (Birinci əcinnə), Məmmədrazza Əliyev (İkinci əcinnə), Əşrəf Rüstəmov (Üçüncü əcinnə), Həsən Fətullayev (Dördüncü əcinnə) iştirak etmişlər. Yeni quruluşdakı “Pəri cadu” tamaşasının premyerası fevral ayının 23-də olmuşdur.

Həmin vaxtdan, Böyük Vətən Müharibəsindən sonrakı dövrdə yalnız 1953-cü ildə Naxçıvan teatrında “Pəri cadu” – Ə.Haqverdiyev dramaturgiyası yenidən səhnəyə gəldi. Bu-dəfəki tamaşanın da quruluşçu rejissoru Səməd Mövləvi oldu. Tamaşanın bədii quruluşu teatrın baş rəssamı Məmməd Qasımova (sonralar muxtar respublikanın əməkdar incəsənət xadimi), musiqi tərtibatı teatrın musiqi hissə müdiri (sonralar muxtar respublikanın əməkdar müəllimi) Məmməd Məmmədova məxsus olmuşdur. Rejissor assistenti Əsgər Əhmədov idi.

Baş rollarda Məmməd Quliyev, Zəroş Həməzəyeva, Roza Cəfərxanova, Firuzə Əlixanova, əsas rollarda Əyyub Abbasov, Xədicə Qazıyeva, Ağalar Əliyev, Lətif Niftəliyev, Abbas Xəlilov, Pakizə Məmmədova, Tamara Məmmədova, digər rollarda Mirhəsən Mirişli, Kazım Hüseynov, Əyyub Məmmədov, Rza Tumbullu, Yusif Haqverdiyev, Sürəyya Qurbanova iştirak etmişdilər.

“Pəri cadu”nun son – 1953-cü il quruluşundan sonra Naxçıvan teatri bu günədək Əbdür-rəhim bəy Haqverdiyev əsərlərinə müraciət etməmişdir. Hər halda öz dramaturgiyası ilə Naxçıvan teatrının formalaşmasına və inkişafına müəyyən dərəcədə təkan vermiş böyük dramaturqun pyeslərindən biri onun 150 illiyi münasibətilə qocaman sənət ocağının reper-tuarında öz əksini tapmalı idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan teatrının salnaməsi (1850-1920) / Tərtibçi Q.Məmmədli. Bakı: Azərənəşr, 1975, 581 s.
2. Cəfərov C. Əsərləri: 2 cildə, II c., Bakı: Azərənəşr, 1968, 402 s.
3. Xəlilov Ə. Naxçıvan teatrının tarixi. Bakı: ATC, 1964, 93 s.
4. Kərimov İ. Azərbaycan peşəkar teatrının tarixi və inkişaf mərhələləri. Bakı: Maarif, 2002, 576 s.
5. Kərimov K. Bəhruz Kəngərli. Bakı: EA nəşriyyatı, 1962, 58 s.
6. Rəhimli İ. Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrı: 3 cildə, I c. (1873-1936), Bakı: Təhsil, 2013, 576 s.
7. Rəhimli İ., Vəzirov C. Naxçıvan teatrı (1883-2008). Bakı: Aspoliqraf, 2008, 352 s.
8. Sultanlı Ə. Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafı tarixindən. Bakı: Azərənəşr, 1964, 302 s.
9. Шейхзаде Э. Сидги Рухулла. Баку: Ишык, 1978, 47 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: elekber.q@mail.ru

Alakbar Gasimov**ABDURRAHİM BEY HƏGVERDİYEV'S PLAYS ON THE NAKHCHIVAN STAGE**

The article examines the relations of prominent writer and public figure of Azerbaijan, Abdurrahim Bey Hagverdiyev, who made exceptional contribution in the formation and development of national dramaturgy with Nakhchivan. It tells about the great playwright's friendship with Nakhchivan intellectuals in the late 19th century. One of the plays on the author's own accord has been staged on the Nakhchivan stage, the names of those who prepared it are noted.

As a result of the research, A.Hagverdiyev's plays in the Nakhchivan Theater, which was formed at the beginning of the 20th century, are presented in chronological order and informed about their creative staff. In particular, during the Soviet era, the Nakhchivan State Musical Dramatic Theater periodically appealed to Hagverdiyev's dramaturgy. At different times of this period – in 1920-1950, the playwright's plays were staged by various directors. There is a detailed description of the artists, music composers and characters in these performances, as well as the actors. Some of these plays are widely analyzed.

The article also emphasizes the exceptional role and importance of Abdurrahim bey Hagverdiye's dramaturgy in the formation and development of the Nakhchivan Theater.

Keywords: *Abdurrahim bey Hagverdiyev, Nakhchivan Theater, performance, director, artist, actor.*

Алекбер Гасымов

**ПЬЕСЫ АБДУРРАХИМ БЕЯ ХАГВЕРДИЕВА НА
НАХЧЫВАНСКОЙ СЦЕНЕ**

В статье исследованы связи с Нахчываном выдающегося писателя и общественного деятеля Азербайджана, имеющего особые заслуги в рождении и развитии национальной драматургии Абдуллахим бей Хагвердиева. Здесь рассказывается о дружественных связях великого драматурга с нахчыванской интеллигенцией еще в конце XIX века. Еще говорится о постановке на Нахчыванской сцене нескольких из пьес автора по его желанию, отмечаются имена подготовивших эти спектакли.

После дается информация о творческих составах спектаклей, которые были поставлены по пьесам А.Хагвердиева в уже формирующемся Нахчыванском театре в начале XX века, итоги исследования представлены в хронологическом порядке. В том числе широко освещается обращение со временем к драматургии Хагвердиева со стороны Нахчыванского госдрамтеатра и в годы советской власти. Рассказывается об отдельных постановках пьес драматурга в разные времена этого периода – в 1920-1950 годах. Подробно говорится о режиссерах, о художниках-постановщиках, о музыкальных оформителях этих спектаклей и об актерах, сыгравших разные роли в этих произведениях. Подробно анализируются несколько таких спектаклей.

Кроме того, в статье особо подчеркивается исключительная роль и важность драматургии Абдуллахим бей Хагвердиева в формировании и развитии Нахчыванского театра.

Ключевые слова: *Абдуллахим бей Хагвердиев, Нахчыванский театр, спектакль, режиссер, художник, актер.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 28.04.2020

Son variant 22.06.2020